

בענין שכר שבת

הרב ברוך רקובר שליט"א

צבא הגנה לישראל, עקב התפקידים המוטלים עליו, חייב להפעיל חלק ממערכתו בשבת כבימי חול.

חלק מהמערכת הצבאית מופעלת ע"י גופים אזרחיים, המקבלים תשלום עבור פעולתם. כמו כן משלם צה"ל לאזרחים עבור הרצאות ושיעורים בשבת ובחגים, כעריכת סדר בפסח. ונשאלת השאלה האם אין בתשלום זה משום תשלום שכר שבת.

המאמר דלקמן יפיץ אור על העוסק בנושא זה.

בשו"ע או"ח (סימן ש"ו ס"ד) מובא: "השוכר את הפועלים לשמור זרעים או דבר אחר אינו נותן לו שכר שבת, לפיכך, אין אחריות שבת עליו. היה שכיר שבת, שכיר חודש, שכיר שנה, שכיר שבוע, נותן לו שכר שבת, לפיכך אחריות שבת עליו וכו', ואם שכרו לחודש והתנה עמו לשלם לו כל יום כך וכך מקרי שכיר יום (ר"ן ס"פ אע"פ)". ועל מ"ש "ואם שכרו לחודש וכו'", כתב בביאור הגר"א (סק"ט): "וכן משמע שם במורד שאמרו דמחזי כשכר שבת אע"ג שנותן לה בהבלעה, כיון שנתוסף יום יום". ונבאר לקמן המקור לדין זה ודברי הגר"א.

דין זה הובא בד"מ (סק"ב) בשם הר"ן (סוף פרק אע"פ), וכן צויין בדפוס השו"ע על דברי הרמ"א. ונראה שמ"ש הגר"א: "כן מ' שם וכו'", כוונתו לדברי הגמ' בפרק אעפ"י. ובהקדמה לספרי "ברכת אליהו" (חלק אבהע"ז, כרך א') כתבתי, ש"קרוב לודאי כי בפני הגר"א לא היו ציוני המקורות - לפסקי הרמ"א - המודפסים בשו"ע וכו' ". אולם אחר כתבי הנ"ל, נוכחתי לדעת שיש מקומות אחדים, שמוכח מדברי הגר"א שחלק מציוני המקורות היו לפניו, ונציין אחד מהמקומות: ביו"ד (סי' של"ג סקט"ז) התייחס הגר"א לציון המקור שנדפס על דברי הרמ"א, וכינה למציין "המרשים".

וגם כאן מ"ש הגר"א "שם", כוונתו לס"פ אע"פ שצויין בדפוס השו"ע. דאיתא בכתובות (דף ס"ג: וס"ד במשנה ובגמרא) דכשהבעל מורד מוסיפין לאשה על כתובתה, אליבא דר"י, תשע מעין לשבוע, דהיינו מעה וחצי לכל יום מששת ימי המעשה. וכשהאשה מורדת פוחתין לה מכתובתה שבעה טרפעיקין לשבוע, דהיינו טרפעיק לכל יום (כולל שבתות). ובגמ' שם: "מאי שנא איהו דיהבינן ליה דשבת, ומאי שנא איהי דלא יהבינן לה דשבת? איהי דמיפחת קא פחית לא מיחזי כשכר שבת, איהו דאוסופי קא מוספא מיחזי כשכר שבת". וכתב ע"ז הר"ן שם: "ודאמרינן דמחזי כשכר שבת, אע"ג דע"י הבלעה שרי, כדאמרינן בהזהב (נ"ח א') 'אם היה שכיר שבת, שכיר חדש, שכיר שנה, נותנין לו שכר שבת', הכא אסור משום דלא הוי הבלעה, שאין מוסיפין לכל שבת אלא מה שעולה לכל יום ויום, שאם יתפיס היום או למחר באמצע השבוע, אין מצטרפין כל שבעת ימי השבוע זה עם זה". ובד"מ שם

כתב, וז"ל: "ופשוט דחזנים שלנו ששוכרים אותן לשנה אין איסור בדבר. כתב הר"ן (ס"פ אע"פ) אם שכרו לחדש, אם התנה עמו שישלם לו לפי חשבון הימים, מיקרי שכיר יום, והוה שכר שבת, שהרי יוכל לחזור באמצע החדש, ולכן לא מיקרי שכר חודש". וצריך ביאור מדוע לא ציין הד"מ לדברי התוס' (שם ד"ה "מיחזי כשכר שבת"), שגם הם כתבו ממש כדברי הר"ן?

ובדברי המ"א (בסק"ז) והמשנה ברורה (בסקי"ט) והבה"ל (ד"ה "והתנה", וד"ה "מיקרי") מבואר שהטעם - שבכה"ג לא מקרי הבלעה - הוא מפני: "שאם יסלקו באמצע השבוע יפרע מכל השבוע כולה או לא יפרעו כלל ולא יחשוב לימים, דהא אפילו גבי מורד דקנסוהו כל זמן שיהי' מורד יתן כך וכך ליום, אפ"ה אסור ליתן משל שבת, דהו"ל שכר שבת" - לשון המ"א (שם). והמשנה ברורה שם הוסיף דמייירי "שהתנה עמו שישלם לו לפי חשבון הימים, והלשון הזה מורה שיוכל הבעה"ב לחזור באמצע השבוע ולא יצטרך לשלם לו בעד כל השבוע אלא בעד הימים שעברו, ע"כ מיקרי שכיר יום, ואסור לו לקבל שכר שבת לבסוף, אפילו אם משלם לו עבור כל החדש ביחד". ובהה"ל (שם ד"ה "והתנה") יישב בזה מה שנתקשה הא"ר עש"ה. ונראה שגם הגר"א - בכתבו "כיון שנתיסוף יום יום" - כוונתו כדברי התוס' והר"ן הנ"ל, שאם הוא יתפייס לפני שבת לא יצטרף שבוע לתוספת על כתובתה, לכן מקרי הבלעה. והו"ה לענין שכירות וכמ"ש המ"א הנ"ל.

איברא, שיש להעיר שלשון הד"מ - שכתב "כתב הר"ן כו" - קשה: כי הרי בר"ן ליכא כלל הדין של שכירות! ואח"כ ראיתי במאמר מרדכי (אות ח') שהעיר על כך, וכתב: "ומיהו עיינתי בר"ן (שם) ולא מצאתי כל זה שהעתיק מור"ם ז"ל בשמו, דאעפ"י שיש מקום ללמוד כן מדבריו, מ"מ יש לחלק: דהתם מייירי במורד ומורדת שאין שם תנאי מתחלה, ואמר דכל מה שמוסיפין אינו אלא מה שעולה לכל יום, משא"כ הכא שכבר התנו מתחלה לחדש ופירש אח"כ דהיינו כך וכך ליום, עכ"ל. ונ"ל דשפיר אפשר ללמוד הדין של שכירות מדין של מורד, שהרי בגמ' הקשו למה אין מוסיפין למורד על שבת? וע"ז הגמ' תירצה, שאם יקחו בחשבון גם את יום השבת מחזי כשכר שבת. ואם נאמר שאם "התנו מתחלה לחדש ופירש אח"כ דהיינו כך וכך ליום", הוי שכר שבת, הרי הו"ל לחכמים לתקן כן גם במורד - שההוספה היא לכל השבוע, ואם חזר בו לא יוסיפו לה בכתובתה עבור שבוע זה. ומדלא תקנו כן, מ' שגם בכה"ג מחזי כשכר שבת, וא"כ אפשר ללמוד שהו"ה בשכירות, וכנ"ל.

ויתרה מזאת, שהרי מוכח מלשון המשנה, שההוספה היא בכל שבוע לפי השבוע. וגם בשו"ע אבהע"ז (סימן ע"ז ס"א) מ' שאם חזר באמצע השבוע, לא יוסיפו לה עבור חלק מן השבוע שהיה "מורד". והר"ן והתוס' הנ"ל כתבו להדיא: "שאם יתפייס היום או למחר באמצע השבוע אין מצטרפין כל שבעת ימי השבוע זה עם זה". והיינו, שאם חלק מהשבוע אינו מורד, לא צריך להוסיף לה עבור חלק השבוע שהיה מורד. הרי שהתקנה היתה על כל השבוע, ולא על כל יום ויום. ומדאמרו בגמ' שאם היו מוסיפין אף כנגד יום השבת "מחזי כשכר שבת", מוכח מזה שבכה"ג לא מיקרי הבלעה. והטעם הוא,

שעצם הדבר שאם הוא חוזר בו לא צריך לשלם עבור השבוע, זה מיחזי כשכר שבת; וא"כ הו"ה בשכירות, אם הבעה"ב יכול לחזור בו, אע"ג שלא חזר בו, הוי כשכר שבת אף אם שכרו לחדש.

ויתכן שגם הגר"א – בכתבו "כן מ' שם במורד כו' – התכוון לומר, שאמנם דין זה ליתא בר"ן, אבל דין זה של שכירות נלמד מדין מורד. ובמאמר מרדכי (שם) הקשה עוד, וז"ל: "ועוד יש לדקדק בגופן של דברים, בעיקר הטעם שכתב ברמ"א ז"ל בשם הר"ן לפי שיכול לחזור באמצע החדש, אלמלא הוי שכיר יום, דהא גם שכיר חדש סתם יכול לחזור בו, דקיי"ל פועל חוזר בחצי היום! ושמא הר"ן ז"ל קאמר דבעה"ב יכול לחזור בו, ואין זה מפסיק, וצל"ע. ונראה לתרץ שיש הבדל בין שכיר חודש סתם – שהפועל יכול לחזור בחצי היום, לבין אם הבעה"ב יכול לחזור בו. שבשכיר חודש סתם, מיקרי שהפועל הוא שכיר לכל החדש, אלא שיש דין צדדי – שהפועל יכול לחזור בו מצד הדין של "לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים", וכדברי הגמ' בב"ק (קט"ז ב). משא"כ כאשר הבעה"ב יכול לחזור בו באמצע השבוע, בכה"ג לא מיקרי שכיר שבת, אלא שכיר יום, מאחר שעצם הדבר שבעה"ב יכול לחזור בו באמצע השבוע כתוצאה מתנאי השכירות – אם במפורש אם מכללא, זהו גורם ומהוה שהשכיר לא מיקרי שכיר שבוע, אלא שכיר יום.

ובשו"ת שבות יעקב (הובא בספר תוספת שבת) כתב, דהר"ן לא כ"כ אלא גבי מורד – דשם אין מוסיפין על כתובתה, אלא לפי ערך המגיע לכל יום ויום שהיה עמה בקטטה. משא"כ בשכיר מסתמא לא יחזור בו באמצע השבוע והוי כשכיר שבת. והנה מ"ש השבות יעקב ד"אין מוסיפין על כתובתה, אלא לפי ערך המגיע לכל יום ויום שהיה עמה בקטטה", כבר כתבנו לעיל דליתא; כי ההוספה היא לפי שבוע שלם, ומ"ש השבות יעקב: "משא"כ בשכיר, מסתמא לא יחזור בו באמצע השבוע והוי כשכיר בשבת", סובר הר"ן דזה ליתא, כי אין הדבר תלוי אם יחזור בו או לא. אלא עצם הדבר שיכול לחזור בו, זה כבר עושה השכירות לחפצא של שכיר יום, וכנ"ל.

ובסוף דבר המ"א הנ"ל כתב: "אבל אם פוחתין לו מהחוב כל יום כך וכך, לא מקרי שכר שבת בכיוצא בזה, וכ"מ בגמ' פ"ה דכתובות". ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג, סימן כ"ח, אות ז') העיר ע"ז מדברי הריטב"א בכתובות (שם), שמוכח שרק כשפוחתין בהבלעה לא הוי שכר שבת. אבל כשפוחתין שלא בהבלעה אסור. ותי' שגם כוונת המגן-אברהם כן, ע"ש. וסיים שם שגם בשו"ע הגרש"ז (כאן סעיף י') פירש כך את דברי המ"א. ויש להעיר כי בהגהות הרעק"א כאן – הביא שאפשר לפרש כן את דברי המ"א, והוסיף שמה שמתר הוא כאשר זה ענין קנס, וז"ל הרעק"א: "נ"ל היינו בכיוצא בזה, דהוא עניין קנס ולא הוי שכר שבת רק דמחזי כשכר שבת, ואפשר דג"כ רק בהבלעה, אלא שאם תחזור באמצע שבוע וחשב לימים, בזה דוקא שרי בפחיתת חוב". וכעין זה כתב האור – שמח בהלכות שבת (פרק כ"ח, הלכה ל') בלי להזכיר את דברי המגן – אברהם.

ובס"ה פסק המחבר: "אסור להשכיר חזנים להתפלל בשבת ויש מי שמתיר". וביאר הגר"א בס"ק י"א דדעת המתירים מקורם בפסחים (דף נ':) דאיתא שם: "ד' פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם וכו', ושכר מתורגמנין וכו' משום דמיחזי כשכר שבת. ולא ביאר הגר"א כיצד מ' משם שמותר לשכור חזנים להתפלל בשבת. והדמשק-אליעזר פירש שראיית הגר"א היא, ממה שאמרו שם לגבי מתורגמנין דלא הוי סימן ברכה, ומ' דאין איסור בדבר ומותר לקבל שכר, רק דלא הוי סימן ברכה, והיינו, מפני שזה דבר מצוה, והו"ה לענין חזנים. והקשה ע"ז הד"א: "לכאורה אין ראייה משם, דהלא לעיל מינה איתא: העושה מלאכה בע"ש ובעיר"ט מן המנחה ולמעלה אין רואה סימן ברכה לעולם; הרי דגם בדבר האסור תני אינו רואה סימן ברכה". ותירץ ע"ז: "ונראה דכוונת רבינו - הגר"א - מלשון דמחזי כשכר שבת, משמע דבאמת מן הדין שרי, ואע"ג דבכתובות (ס"ד ב') איתא נמי האי לישנא דמחזי כשכר שבת, ושם מן הדין אסור, כמ"ש רבינו - הגר"א - (בס"ק ט'), היינו משום דעכ"פ שם מן הדין לא הוי שכר שבת, כיון דהוי בהבלעה, ולא שייך כלל למיגזר אטו שכר בעושה מה בשבת, דאפ"ה בזה שרי בהבלעה. וע"ז תירצו: דזה לא מקרי הבלעה כנ"ל; אבל באמת אף בלא הבלעה שרי מן הדין במורד, כיון דהיא אינה עושה מאומה, ושפיר לא אמרו בגמ' רק דמחזי כשכר שבת", עכ"ל. ובמחכ"ת נראה דאישתמיטתיה, לפום שעתא, דברי הב"י (בסימן תקפ"ה), ששם הביא הב"י שיטת ה"ר שמואל שלצורך מצוה מותר ליטול שכר שבת. וכתב ע"ז הב"י: "ויש לתמוה על ה"ר שמואל, דאטו כדי לקיים המצוה נחלל שבת? וי"ל דבגמ' איתא: הא על מורד ומורדת, דקא בעי מ"ש איהו דיהבינן ליה דשבת; ומ"ש איהי דלא יהבינן לא דשבת? ומשני: איהי דמיפחת קא פחית לא מיחזי כשכר שבת, איהו דאוסופי קא מוספא מיחזי כשכר שבת. ופירש"י, כשכר שבת: וגזירה משום מקח וממכר ושכירות, עכ"ל. ומשמע דאפי' אי הות מוספא, ליכא איסורא אפי' מדרבנן, דהא מקח וממכר גופיה לא מתסר אלא מדרבנן, והיכי גזרינן במורד דאוסופי מוספא אטו מקח וממכר, הו"ל גזירה לגזירה? אלא ודאי ליה ביה איסורא כלל אפי' מדרבנן, אלא דלתקן להוסיף לכתחלה לא רצו חכמים, משום דהוי מיחזי לאינשי כשכר שבת. וכן משמע בפרק מקום שנהגו (פסחים נ"ב.): דת"ר ד' פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם, וחד מינייהו ושכר מתורגמנין. מפרש טעמא משום דמיחזי כשכר שבת. ואם איתא דהוה שום צד איסור בדבר, לא הו"ל למימר אין בהם סימן ברכה, דמשמע דלית בהו איסורא, אלא שאין רואין סימן ברכה. ועוד דמשמע שהיה דרכם לשכור מתורגמנין בשבתות ויר"ט להשמיע הדרשה לרבים, וטעמא, כדפרישית, דכיון שאינו שוכר אותו בשבת עצמה, אלא מע"ש שוכר אותו שאין איסור בדבר, אלא שיש לחוש לכתחלה היכא דאפשר, ובמקום מצוה לא חששו כלל. וזהו דעת ה"ר שמואל שכתב דאין איסור דהא נותנים שכר לקיים המצוה, כלומר כיון דאין איסור בדבר כלל אלא חששא בעלמא, כיון דלקיים המצוה הוא שרו", עכ"ל הב"י.

והעולה מדברי הב"י, שכן יש הוכחה מהלשון שם ש"אין בהם סימן ברכה", שאין איסור בדבר. וכמו שסיים הב"י: "ואם איתא דהוה שום צד איסור בדבר,

לא הו"ל למימר אין בהם סימן ברכה, דמשמע דלית בהו איסורא, אלא שאין רואין סימן ברכה". וגם בברכי יוסף (שם אות י') כתב: "דהרואה יראה דברי מרן הב"י דדייק מלשון אינו רואה סימן ברכה, דמשמע ליה דליכא איסורא".

והביא שם בשם הרב מקראי קדש (דף ר"ג) שהב"י סובר, שמהלשון "אינו רואה סימן ברכה", אין הוכחה שאין איסור בדבר. והוכחת הב"י - שאין איסור בדבר - הוא מהא "דערב להו בהדי שכר כותבין ואינך דלית בהו איסורא". והנחפה - בכסף (דף קנ"ב ע"א) הביא דברי הרב מקראי קדש הנ"ל, וכתב ע"ז שדבריו נכונים. אבל הברכי - יוסף הקשה ע"ז, וכתב: "דמי שידקדק דברי מרן בב"י בדין זה, שכתב ואם איתא דהוי שום צד איסור בדבר לא הו"ל אין בהן סימן ברכה, דמשמע דלית בהו איסורא, אלא שאין רואין סימן ברכה, שפיר הוי דמרן לא אתי עלה מדעריב לה בהדי אינך, אלא ממשמעותא דלישנא 'אין רואה סימן ברכה' דייק".

הרי שהב"י כן דייק מהלשון: "אינו רואה סימן ברכה", שאין איסור בדבר. וראה במג"א (שם סקי"ב) שגם הוא כתב, שמהלשון "אינו רואה סימן ברכה" מ' שאיסורא ליכא. וגם הט"ז (שם סק"ז) כתב: "וכ"מ מפ' מקום שנהגו ששכר התורגמן שהיו רגילים לתרגמן בשבת אין בו סימן ברכה, משמע אבל איסור ליכא, וכמ"ש ב"י בזה".

ומ"ש הגר"א: "וכ"מ בפסחים (נ'): דמחזי כשכר שבת", אין כוונתו דמלשון "דמחזי כשכר שבת" - מוכח שאין איסור בדבר, וכמ"ש הדמשק אליעזר: אלא גם כוונת הגר"א היא כמ"ש הב"י - שהרא"י היא מהלשון "אינו רואה סימן ברכה", ומה שציטט הגר"א את המלים "דמחזי כשכר שבת" - כוונתו לומר, שהגמ' אומרת שאין בהם סימן ברכה, משום דמחזי כשכר שבת, הרי שרק "אין בהם סימן ברכה", אבל אין בזה איסור של שכר שבת. ועיקר הרא"י היא מהלשון "אין בהם סימן ברכה", ולא מהלשון "דמחזי כשכר שבת".

ונחזור למה שהקשה הד"א על דברי הגר"א: "דהלא לעיל מינה איתא: העושה מלאכה בע"ש ובעיו"ט מן המנחה ולמעלה אין רואה סימן ברכה לעולם, הרי דגם בדבר האסור תני אינו רואה סימן ברכה". וכפי המבואר לעיל, קושית הד"א היא גם על הב"י, המג"א, הט"ז והברכי יוסף, שגם הם כתבו, שמלשון "אינו רואה סימן ברכה", מוכח שאין איסור בדבר. וגם בזה נראה שבמחכ"ת הד"א אישתמיטת' דברי הראשונים, שכתבו בענין מש"ש, שהעושה מלאכה בע"ש אינו רואה סימן ברכה, שמוכח מלשון זה שרק "אינו רואה סימן ברכה", אבל אין איסור בדבר. וראה בזה מ"ש מהר"ם חלאוה שם, שלפי תי' השני בגמ' שם אין איסור בדבר, ודבריו יובאו להלן. וראה גם בשו"ת הריב"ש (סימן מ"ד) שכתב שם, שדבר ש"אין עיקרו אסור גמור לא מן התורה ולא מדברי חכמינו ז"ל, אלא שחכמים אמרו שהעושה כן אינו רואה סימן ברכה דומיא דהעושה מלאכה בערבי שבתות מן המנחה ולמעלה, אם יש מקום שנהגו להוסיף שלא לעשות מלאכה קודם שעור זה אינו מנהג ואין חייבין לנהוג במנהג ההוא אפילו בני המקום ההוא". הרי

שכתב על מש"ש, העושה מלאכה בע"ש וכו' ", "שאינ עיקרו איסור גמור לא מן התורה ולא מדברי חז"ל".

לעומת זה הרמב"ם (פ"ח מהלי יו"ט הי"ז) כתב שיש בזה איסור, רק שאין איסור זה חמור כמו שאר איסורי שבות שחייבים עליהם מכת מרדות. וכ"כ בסמ"ג (עשין ע"ה), וגם באר"ז (הל' ערב שבת, אות י"ג) נקט בדין זה לשון איסור. וכ"מ בדברי הר"ן בפסחים (שם).

ובשו"ע או"ח (סימן רנ"א ס"א) כתב: "העושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה", ולא הזכיר שיש איסור בדבר. והט"ז (שם בסק"א) כתב דאין כאן איסור, רק שאינו רואה סימן ברכה. וע"ש בפמ"ג ובאשל - אברהם (סק"ב) ובכה"ל ד"ה "שעושה".

עכ"פ מוכח שיש הרבה פוסקים שסוברים, שמ"ש בפסחים (שם) "שאינו רואה סימן ברכה", היינו שרק אינו רואה סימן ברכה, אבל אין איסור בדבר. והגר"א שם (בסק"א) השווה דין ע"ש לדין ערב פסח. א"כ, לכאורה, נראה שכמו שאסור בע"פ מצד הדין, כן בע"ש אסור מצד הדין. אבל אין הדבר כן, שרק לגבי סוגי המלאכות, כתב הגר"א שדומה ע"ש לערב פסח; אבל לענין חומר הדבר, אפ"ל ערב פסח שונה מערב שבת, שבע"פ אסור מצד הדין, ובע"ש אינו אסור רק אינו סימן ברכה. וזה נכלל במה שאמרו שם בגמ', דבע"ש לא משמתינן ליה ובע"פ משמתינן ליה.

וגם לענין העושה מלאכה במוצ"ש, אמרו שם בגמ' שאינו רואה סימן ברכה. ובשבת (ק"נ ב') איתא: "אסור לו לאדם שיעשה חפציו קודם שיבדיל". וכתבו התוס' בפסחים (שם ד"ה העושה): "אור"י דאיתא בירושלמי הכי: הני נשי דנהיגי דלא למעבד עבידתא באפוקי שבתא, לאו מנהגא עד דתיתפני סידרא מנהגא, פי' - עד (ע"פ גי' הב"ח) שישלים התפלה מנהג כשר ובהא איירי נמי הכא", הרי שהתוס' מפרשים שמש"ש: "העושה מלאכה במוצ"ש", מיירי לאחר הבדלה, שאז אין הדבר אסור, אלא שאינו רואה סימן ברכה. וכ"כ הארחות חיים (הל' הבדלה כ"ט, ל"א) והכלבו (סימן כ"א), וראה מ"ש בזה בכירור - הלכה (ירושלים, תשל"ט) בפסחים (שם), והראב"י (הל' פסח סימן תצ"ה) כתב, שהגמ' מדברת לענין עשיית מלאכה לפני הבדלה (ולשיטתו מוסיפה הגמ' שם, שהעושה מלאכה בזמן שאסור, אף אינו רואה סימן ברכה). וכ"כ הרמב"ם (הל' שבת פכ"ט ה"ה): "משיצא היום אסור לו להתחיל... ולעשות מלאכה או לטעום כלום עד שיבדיל". ובשו"ע או"ח (סימן רצ"ט ס"י) נפסק: "אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל", ולא הובא המנהג שהוזכר בפסחים (שם) לענין מלאכה לאחר הבדלה. ורק המ"א (שם בסקט"ו) כתב: "ומיהו נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה כל מוצ"ש (אבודרהם)" - הרי דנקטינן להלכה שמש"ש לענין מוצ"ש שאינו רואה סימן ברכה, זה רק בגדר שאינו רואה סימן ברכה, אבל אין איסור בדבר.

ולעיל הבאנו שהרמב"ם כתב לענין ע"ש שיש איסור בדבר. ומ' שלמד שמה שאמרו "אינו רואה סימן ברכה", יש גם איסור בדבר. ולכאורה יש סתירה לזה

ממ"ש לענין מלאכה במוצ"ש לאחר ההבדלה: שלעיל כתבנו שמ"ש בפסחים (שם) שאינו רואה סימן ברכה, היינו לאחר הבדלה, והרמב"ם לא הביא שיש איסור לעשות מלאכה במוצ"ש לאחר הבדלה, ומ' שסובר שמ"ש לענין מוצ"ש שאינו רואה סימן ברכה, היינו רק שאינו רואה סימן ברכה, אבל אין איסור בדבר.

ולפני שניישוב סתירה זו נביא ביתר פירוט את דברי הגמ' בפסחים (שם) דתנן (שם עמוד א'): "מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות ערשין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין". ומדייקת הגמ' (שם בעמוד ב'): "מאי איריא ערבי פסחים אפילו ערבי שבתות וערבי ימים טובים נמי? דתניא: העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן סרכה לעולם". (מאי איריא ערבי פסחים דקתני עד חצות במנהגא, מכלל דמחצות ולהלן אסור, ולמה ליה למיתני חצות לאשמעינן כך דיוקא, הא כל ערבי ימים טובים אסירי? רש"י). והגמ' מתרצה ע"ז ב' תירוצים: א. "התם (בע"ש ובעיר"ט) מן המנחה ולמעלה הוא דאסור, סמוך למנחה לא, הכא שמותי נמי משמתנין ליה". וכתב (שם) המהר"ם חלאוה, שדבר זה, אם יש איסור בע"ש, תלוי בב' התירוצים: לת' הראשון יש איסור בע"ש, ולת' השני רק אינו רואה סימן ברכה, אבל אינו איסור ממש. וכ"כ בבה"ל (בסימן רנ"א ד"ה העושה) וברמב"ם הל' יו"ט (פ"ח הי"ח) כתב, שהאיסור בעשית מלאכה הוא סמוך למנחה - "מחצי היום ולמעלה שהוא זמן השחיטה". ולענין ערבי שבתות כתב (שם בה"ז): "אסור לעשות מלאכה בערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה כמו ערבי שבתות". וזה כפי מ"ש הגמ' בת' הראשון - שאף בע"ש לא רק שאינו רואה סימן ברכה, אלא גם יש איסור בדבר. אבל זה רק לענין מלאכה בע"ש, אבל לענין מלאכה במוצ"ש, הדרנין לכל - שרק סימן ברכה אינו רואה, אבל לא הוי איסור.

והפ"ח (בסימן תצ"ו אות י"ח) הביא הוכחה מדברי הרמב"ם ששלשון "אינו רואה סימן ברכה", מ' דאיסורא ליכא. שהרמב"ם כתב בהל' מגילה (פ"ב הי"ד) - לענין פורים: - "ומותר בעשיית מלאכה, ואעפ"כ אין ראוי לעשות בו מלאכה, אמרו חכמים כל העושה מלאכה ביום פורים אינו רואה סימן ברכה לעולם". וכע"ז כתב בהל' תענית (פ"ה ה"י) לגבי ט' באב. ומוכח מזה שאף בדבר המותר מן הדין אינו רואה סימן ברכה. וגם בספר נחפה - בכסף (ח"א דף קנ"ב ע"ב) כתב, שיש הבדל בין עושה מלאכה בע"ש שזה אסור, ובין עושה מלאכה במוצ"ש - שזה לא אסור מדינא, עש"ה.

ולעיל הבאנו שהב"י סובר, שכאשר מוזכר "שאינו רואה סימן ברכה", יש הוכחה מזה שרק אינו רואה סימן ברכה, אבל אין איסור בדבר. והקשו ע"ז ממ"ש הב"י ביו"ד (סימן ר"ע) לענין מכירת ס"ת, דאיתא במגילה (כ"ז א:): "ארשב"ג אפי' אין לו מה יאכל ומכר ס"ת או בתו, אינו רואה סימן ברכה לעולם". וכתב ע"ז הב"י שם, דמשמע דכיון שאינו רואה סימן ברכה אסור הוא למכרו. וכבר עמדו בסתירת דברי הב"י, הט"ז באו"ח (סימן תקפ"ה סק"ב), אליה-רבה (שם סקי"ז), שיירי כנה"ג (שם סימן תס"ח), הגות ב"י

(אות א'), פר"ח (סימן תצ"ו אות י"ח), חק-יעקב (סימן תס"ח סק"ג), ברכי-יוסף הנ"ל, שו"ת משפט-צדק (ח"א סימן מ'), מקראי-קדש (דף כ"ג ע"א) ובספר בתי כנסיות (סימן זה).

ולעניננו נביא את תירוצם של החק-יעקב והמקראי-קדש שלפי דבריהם מוסברים דברי הגר"א. החק-יעקב והמקראי-קדש הנ"ל כתבו, שהוכחת הב"י - שלענין מצוה רק אין בהם סימן ברכה, אבל אין איסור משום שכר שבת - היא מהא דבפסחים (שם) הגמ' מונה שכר מתורגמנין בין ד' פרוטות שאין בהם סימן ברכה; בין הד' פרוטות מונה הגמ' שכר כותבין ס"ת ומעות יתומים (למחצית שכר-רש"י). ולענין שכר כותבי ס"ת, אומרת הגמ' שהטעם הוא: "משום עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו, שאילמלי מתעשרין אין כותבין". אלמלא דמותר ליטול השכר, שאל"כ ימנעו מלכתוב, כיון שאסור ליטול שכר. וכן הנוטל מעות יתומים לשכר דקחשיב התם, ודאי לית בהו איסורא כלל. ומדכיל כולהו בחדא בבא, דקאמר אין בהם סימן ברכה, מכלל דליכא איסור בכולהו". וא"כ בנדוננו, שהמדובר הוא לענין שכר שבת לדבר מצוה, גם לדברי הפר"ח והמקרי קדש הנ"ל, רק אין בהם סימן ברכה, אבל אין איסור בדבר. וא"כ מוסברים דברי הגר"א שכתב, שזוהי דעת המתירים לדבר מצוה לקחת שכר שבת, וכנ"ל.

ובא"ר (סימן תקפ"ה סקי"ז) תירץ בסתירה הנ"ל, דשאני שכר מתורגמנין "דמצוה עושה".

ונראה להסביר דבריו, שבדרך כלל במקום שאמרו חז"ל "אינו רואה סימן ברכה", אסור לעשות דבר זה. אבל בדבר מצוה, לא רצו חז"ל לאסור, מפני שחז"ל רצו שאדם יקיים מצוה זו, שאם חכמים יאסרו לקבל שכר עבור זה, יתכן שלא ימצאו בנקל מי שירצה לעשות זאת בלא שכר. ולכן אף שאינו רואה סימן ברכה, לא רצו חז"ל לאסור זאת. ולפי"ז ניחא דברי הגר"א כאן, שמוכיח מדברי הגמ' בפסחים הנ"ל שלדבר מצוה מותר לקחת שכר, אף שאינו רואה סימן ברכה. ובזה גם מיושבת קושיית הדמשק אליעזר הנ"ל, שהד"א הקשה איך מוכיח הגר"א מהא דאמרו לענין שכר מתורגמנין דלא הוי סימן ברכה: "הלא לעיל מינה איתא: העושה מלאכה בע"ש ובעיו"ט מן המנחה ולמעלה אין רואה סימן ברכה לעולם, הרי דגם בדבר האסור תני אין רואה סימן ברכה". ולעיל תירצנו שגם מש"ש בגמ' לענין עשיית מלאכה בע"ש וביו"ט אין זה איסור, רק אינו רואה סימן ברכה. והבאנו לעיל שיש אומרים שזה גם איסור. ולפי דברי הא"ר מיושבים דברי הגר"א גם לשיטה זו, שהרי לפי דברי הא"ר, בדרך כלל כאשר הגמ' אומרת "אינו רואה סימן ברכה", הוי גם איסור, ורק לענין שכר מתורגמנין דמצוה עושה, אמרינן שמ"ש בגמ' "שאינו רואה סימן ברכה", זה רק אינו רואה סימן ברכה, אבל אין איסור בדבר.

והברכי יוסף (סימן תקפ"ה) כתב ליישב דעת הב"י, שמ' מדבריו (שם) שאיסורא ליכא, ואילו ביו"ד כתב, כיון שאינו רואה סימן ברכה אסור, וז"ל:

"ואפ"ל בדוחק דמרון כל מ"ש בב"י בדין זה, הוא לדעת שמואל ליתובי דעתיה, ולא מפי עצמו אמרה, שכן דעתו רק הסביר פנים לדעת הר' שמואל. אבל לדידיה נקיט כהרמב"ם גבי ס"ת דלטותא דרבנן משמע ליה איסורא, וכמ"ש ביו"ד, והוא דעת הטור, וכן סתם לעיל סימן ש"ו".

עכ"פ ברור, לפי"ז, שדעת הר"ר שמואל היא, שמה שאמרו בפסחים שם "שאינו רואה סימן ברכה", היינו, שרק אינו רואה סימן ברכה, אבל איסורא ליכא. וא"כ ניחא מה שהסברנו בדברי הגר"א, שההוכחה היא מהלשון אינו רואה סימן ברכה, ומוכח מזה שאין איסור בדבר. וכפי המבואר, זו דעת הר"ש - שהתיר.

וכד הוינא טליא אמרתי, שלולא דברי המפרשים הנ"ל, יש מקום לומר ששכר מתורגמנין לא נכלל בגדר של שכר שבת. וזה מפני ש"שכר שבת", הוא רק כאשר לוקחים שכר עבור הזמן של שבת, כלומר שהשכר הוא לפי הזמן ולא לפי הפעולה, ואם לוקחים שכר לפי הפעולה ולא לפי אורך הזמן, אף שעושה את הפעולה בשבת, לא מיקרי שכר שבת; מאחר שהשכר הוא עבור הפעולה - אף שנעשתה בשבת - ולא עבור אורך הזמן.

וכעת שמחתי שראיתי שבשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז, סימן כ"ח, אות ח') הביא בשם שו"ת מהרש"ג (ח"א סימן ס"ה): "שכותב לחדש ולומר דע"כ לא אסרו חכמז"ל שכר שבת, אלא שכר שהוא מקבל בעד הזמן של שבת וכו', אבל כל שהשכר שהוא מקבל בעד מלאכת קבלנות של כליו וחפציו, שבזה אינו נזכר הזמן כלל וכו', בכה"ג לא אסרו חכמז"ל שכר שבת כלל וכו'". ועפי"ז יישב מה שרואים שנוהגים לקחת שכר שבת עבור כמה דברים ובכה"ג שכר תקיעות ותפילות וכו', והיינו משום דכל הנך לוקחים שכרם על עשיית הפעולה בקיבולת, וכה"ג לית בית משום שכר שבת ויר"ט. וע"ע מש"ש בזה.

וראיתי שגם בספר תורת-שבת (סימן זה סק"ח) כתב כעין זה, וז"ל: "דעיקר איסור שכר שבת אינו אלא בשכיר יום וכו' ואסרו ג"כ אף במקום דמחזי כשכיר יום, אבל אם עשה הדבר לשם מצוה להתפלל או לתקוע כמצוות ה', ואגב יבא לו שכר, ע"ז מותר במקום צורך". ובספר יביע - אומר (ח"ה אר"ח, סימן כ"ה, אות ז') הביא כעין זה בשם מהר"י אישקאפה בספר ראש-יוסף (ס"ס תקפ"ה) ש"שכר שבת שאסור מפני שהוא שכיר יום שבכל יום ויום הוא נוטל שכר, וכמו שנוטל שכר שאר הימים נוטל שכר שבת, ועוד דהתם נראה שכר שבת מפני שכל היום צריך לעמוד ולשמור מן הבוקר עד הערב, וא"כ הו"ל נוטל שכר שבת. אבל הכא אינו נראה שנוטל שכר יו"ט, אלא שכר תפלה בלבד, שאחר התפילה או התקיעה אין לו שום התחייבות כלל" עכת"ד, ובשו"ת ציץ אליעזר (הנ"ל, אות ה') הסביר את דברי הראש-יוסף כסברת הט"ז המובאת להלן.

ולוי נראה שכוונת הראש-יוסף כמ"ש בתורת שבת - שיש הבדל בין שכיר יום לשכיר פעולה, וכנ"ל.

ובשו"ת בית שער (חאו"ח סימן ער"ה) כתב, דאיסור שכר שבת לא שייך,

"אלא בדבר שנוטל שכר בעבורו גם בחול, דהיינו שהוא שייך גם בחול, אבל להתפלל בשבת דזה לא שייך בחול, לא מחזי כעובדא דחול ושרי שכר שבת, דלא שייך אלא בשבת, משא"כ בדבר הרשות שייך גם בחול", זוהי דעת היש מי שמתיר. והדעה האוסרת סוברת, שגם כשלוקח שכר לפי הפעולה אסור משום שכר שבת. ויתכן שזו כוונת הגר"א שכתב בסק"י - בהסבר הדעה האוסרת - : כמו בסעיף שקדם, והיינו שדעה זו סוברת שכמו הדין בסעיף שקדם, שלוקח שכר עבור הזמן אסור משום שכר שבת, כן כשלוקח שכר עבור הפעולה אסור משום שכר שבת.

ובט"ז (בסימן תקפ"ה, סק"ז) כתב, שיש הפרש בין הנוטל שכר לשמור פרה ותינוק (הובא בסק"ח) לנוטל שכר עבור תפלה ותרגום המיוחדים לשבת: דבשוכר את הפועל לשמור את הפרה, אין המצוה תלויה בשבת, לכן אסור משום שכר שבת אף כשזה מצוה. אבל מתורגמין וחזנים מותר, כיון שזה דבר המיוחד לשבת, ואינה שייכת לימות החול. ולכאורה דבריו קשים, שהרי הסברא היא להיפך!

וראיתי שגם בערוך-השולחן (כאן, אות י"ב) הקשה על דברי הט"ז, וכתב ע"ז: "ואינו מובן, דאדרבא, כיון דמיוחד לשבת הוי יותר איסור". ואפשר ליישב דברי הט"ז בדרך זו: שחכמים לא רצו לאסור שכר שבת על דבר מצוה, בכדי שימצאו אנשים שעושים את המצוה הזו. וז"ש הב"י כאן ש"במקום מצוה לא העמידו דבריהם", והיינו במקום שאפשר לעשות את המצוה רק בשבת, אז חכמים "לא העמידו דבריהם", בכדי שיוכלו לשכור אנשים שיוכלו לקיים את המצוה. ברם, כאשר הפעולה אינה מיוחדת רק לשבת, ויש דרך שלא יהי' אסור משום שכר שבת ע"י הבלעה, לכן בלי הבלעה אסור. משא"כ כשהפעולה מיוחדת רק לשבת ויו"ט, ואין דרך להתיר אותה בהבלעה, לא רצו חכמים לגזור בכה"ג, והתירו לצורך מצוה.

ועצם הסברא שבדבר מצוה, חז"ל רצו שיעשה אדם בשבת, ולכן לא אסרו בזה השכר, אע"ג דאין קבלת השכר מצוה, דהאדם אינו מחוייב לעשות לחברו מצוה. וכן כתב בשו"ת המהרש"ג (ח"ב, סימן ס'), והובאו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר (שם אות ח'), רק דהוא לא חילק בין מצוה מיוחדת לשבת, למצוה ששייכת גם בחול.

ודעת הט"ז שרק במצוה מיוחדת לשבת התירו לקבל שכר שבת, מפני שאין עצה לעשות זאת בהיתר דרך הבלעה, משא"כ מצוה שאפשר לעשותה גם בחול, בכה"ג לא התירו חז"ל שכר שבת, משום שאפשר לעשותה בהיתר ע"י הבלעה.

ולעיל כתבו שיש מקום לומר, ששכר שבת הוא רק כאשר לוקחים שכר לפי הזמן של שבת, ולא לפי הפעולה. אבל אם לוקחים שכר לפי הפעולה אף שעושה את הפעולה בשבת, לא מיקרי שכר שבת. ולפי"ז יש דרך לבאר דברי המחבר להלן (בסימן של"ד ס"ט), ששם כתב המחבר, לענין אחרים שהצילו מזון ג' סעודות, שאם לוקחים שכר על הצלתם לא הוי שכר שבת. והמג"א (שם בסקי"ז) והט"ז (בסק"ו) כתבו כמה פעמים, למה בכה"ג לא

מיקרי שכר שבת. ולפי דברינו הנ"ל ניחא בפשטות למה בכה"ג לא הוי שכר שבת, מפני שהמצילין לא לוקחים שכר לפי הזמן, אלא לפי פעולת ההצלה. ואף שההצלה היתה בשבת, אבל כיון שהתשלום הוא לא עבור הזמן אלא עבור הפעולה "לא הוי שכר שבת".
ובשעה"צ (סקכ"א) כתב, שבביאור הגר"א משמע שמצדד כדעת ה"יש מי שמתיר". וכנראה ששער הציון למד כן, מזה שהגר"א הביא הוכחה לשיטה זו, מהא דפסחים הנ"ל.

"ויכל אלוקים ביום השביעי - גניבא ורבנן: גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה, ומה היתה חסרה? כלה שתכנס לתוכה, כך מה היה העולם חסר - שבת. רבנן אמרי: משל למלך שעשו לו טבעת, מה היתה חסירה? חותם, כך היה העולם חסר שבת".

(בראשית רבה י')